ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ:
Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету
Випуск 9 (52), 2014

УДК: [378. 6 (09): 81]-057. 875 **Н.В. ОСІПЧУК**

РОЗВИТОК МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У РАДЯНСЬКИЙ ЧАС

Резюме. *У статті проаналізовані навчальні програми вищих технічних навчальних закладів; розглянуті періоди історико-педагогічного розвитку мовної підготовки студентів у системі вітчизняної вищої технічної освіти у радянський період.*

Ключові слова*: мовна підготовка, навчальні програми, іноземна мова, вища технічна освіта, радянський період.*

Постановка проблеми. Аналіз і узагальнення досвіду дослідження в галузі вітчизняної освіти навчання іноземної мови є досить перспективним і актуальним у період модернізації сучасної технічної освіти в Україні. Разом з тим питання становлення, розвитку та удосконалення навчання іноземної мови не один раз з особливою актуальністю поставали перед українським педагогічним суспільством, викликаючи цікавість у широкого кола дослідників. Розвиток мовної підготовки у вищий технічній школі відбувався систематизовано та планомірно в основному завдяки чітким ідейним і методологічним позиціям, викладеним у рішеннях XXV, XXVI, XXVII з'їздів Комуністичної партії Радянського Союзу та розробленим на цій основі методологічним підходам і концепціям. Вони на тривалий час визначили основну стратегію розвитку радянської педагогіки та її важливої частини – методики вивчення іноземних мов. Завдяки чіткості методологічних установок, прозорості концепцій і підходів, систематичності досліджень та реалізації методичних здобутків на практиці радянська педагогіка досягла незаперечного успіху й утримувала на той час лідируючі позиції у світі.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Вивчення історико-педагогічної літератури з цієї проблеми дозволяє говорити про те, що в радянський період питання, які стосувалися вивчення іноземних мов, знаходилися в центрі уваги вчених, публіцистів, державних і суспільних діячів. Починаючи з 40-х років XX століття, виникає стійкий науковий інтерес до проблем історії іноземної освіти, результатом якого стала поява наукових статей, монографій, дисертаційних досліджень: В.Д.Аракін, К.А.Ганшина, Н.І.Гез, Р.А.Кузнєцова, Л.С.Левенстерн, О.А.Логінова, С.М.Ніконова, І.В.Рахманов, І.Д.Салістра, В.М.Сєдік, І.Ф.Турук, З.М.Цвєткова та інші. Ці автори присвятили свої дослідження аналізу мети та завдань вивчення іноземних мов, методам навчання (граматико-перекладний, текстуально-перекладний, натуральний), особливостям вивчення різних видів мовної діяльності, історико-критичному аналізу підручників і навчальних посібників. Систематизація й оцінка накопиченого історико-педагогічного матеріалу, проведена в дослідженнях радянського періоду, значно вплинула на подальший розвиток вітчизняної лінгводидактики.

Мета статті полягає у спробі охарактеризувати напрями розвитку навчання іноземних мов у ВТНЗ в радянський час.

Виклад основного матеріалу. Методика викладання іноземних мов розвивалася, загалом, на основі радянської педагогіки як науки і практичної діяльності, скерованої на формування радянської людини – будівника комунізму. Дороговказом до розвитку процесів навчання у ВТНЗ в радянський період, стали історичні рішення XXV (1976 р.), XXVI (1981 р.), XXVII (1986 р.) з'їздів Комуністичної партії Радянського Союзу та прийняті на їхній основі урядові постанови. Перед методичною наукою і педагогічною практикою були поставлені відповідальні завдання: практичне оволодіння іноземною мовою як засобом професійного спілкування (усно й письмово) та як засобом отримання нової інформації; розширення освітнього кругозору і підвищення культурного рівня студентів за рахунок

інформації, одержаної іноземною мово; ідейно-політичний та етичний виховний вплив на студентів засобами іноземної мови [10-12].

Слід зазначити, що до початку перевороту і до проголошення Україною незалежності навчальні програми вивчення іноземних мов були однакові для всіх типів вищих технічних навчальних закладів та були затверджені Міністерством вищої освіти (МВО) СРСР. Аналіз навчальних програм деяких політехнічних і технічних вузів 1955 року показав загальну для вузів країни тенденцію шодо мовної підготовки. Кожна випускаюча кафедра намагалась виділити якомога більше годин на спецдисципліни за рахунок гуманітарних дисциплін. Ці дані не відповідали рішенню Колегії МВО «Про уточнення навчальних планів у вузах», затвердженого ще 1948 року, яке збільшило кількість аудиторних годин на вивчення іноземної мови до 240 годин на 1-2 курсах з наступними щотижневими факультативними заняттями на старших курсах. Ставлення до навчання іноземної мови у ВТНЗ змінювалося дуже повільно, що знайшло своє відображення в навчальних планах, затверджених Міністерством вищої освіти навіть сім років після рішення Колегії МВО.

У центральних вищих технічних закладах у програмах спеціальностей на вивчення іноземних мов навчальних годин відводилося менше, ніж у периферійних. Відсутність достатньої матеріально-технічної бази кафедр іноземних мов, нестача самих професорсько-викладацьких кадрів, словників і підручників з усіх спеціальностей, котрі б відображали останні досягнення науково-технічної революції у країні та світі, також заважали виконанню основних положень, директив і постанов. Тексти технічних підручників іноземних мов, які використовувалися в навчальному процесі, відображали в основному політику партії, а не розвиток науково-технічної революції (НТР) в країні та світі, що було б важливіше для професійного становлення спеціалістів і, відповідно, розвитку країни.

Програма з іноземної мови для немовного вузу в 50-ті роки була зорієнтована на читання та розуміння текстів загальнонаукового напрямку та їх переклад. Ще в кінці 1940-х років обговорювалися різні питання методики викладання іноземних мов у технічних вузах на практичних конференціях і в друкованих виданнях [3; 4; 5; 6; 7]. Не зважаючи на це, у навчанні продовжував використовуватися граматико-перекладний метод, який не сприяв розвитку інтересу до вивчення іноземної мови. Через переважання граматико-перекладного методу та основного орієнтування у навчанні студентів лише на самостійний переклад і розуміння текстів, перехід до всебічного вивчення іноземної мови у ВТНЗ починає формуватися тільки в середині ХХ століття.

Цікавість населення країни до вивчення іноземних мов, яка зросла до середини 50-х років, змусили державні органи влади звернути увагу на давно існуючу необхідність випуску різних словників. Чисельні запити надходили у провідні видавництва від осіб, котрі вивчали іноземні мови і які читали іноземну літературу в оригіналі, а також від перекладачів і наукових робітників. Незнання реалій мови, яка вивчалася, через відсутність необхідних словників ускладнювало читання і розуміння аутентичних текстів. У 1955 році вийшов перший фразеологічний словник А.В.Куніна із серії фразеологічних словників, видавництво яких розпочало Державне видавництво іноземних і національних словників [14]. У ньому, поряд із загальновживаними зворотами, які зустрічаються в розмовній мові та у творах класиків, враховувалася фразеологія сучасної преси, що викликало безумовний інтерес осіб, які цікавилися неперекладною зарубіжною друкованою продукцією. Та соціально-економічне становище в країні у 50-ті роки все ще не вимагало від випускників ВТНЗ глибокого володіння іноземними мовами, і це несвідомо відображалося на ставленні випускаючих кафедр і керівництва ВТНЗ до діяльності кафедр іноземних мов. Вища технічна школа, як і колись дуже гостро відчувала нестачу спеціальної навчальної літератури з іноземної мови. У той час державними органами було поставлено завдання створення галузевих навчальних посібників, орієнтованих на навчання у вищій школі мов професійної діяльності, що було дуже актуальним і широко підтримувалося викладачами вищих

технічних вузів.

За дослідженням О.М.Мусихіної, у 1956 році виходить Указ Міністра ВО від 20 грудня № 1019 «Про видання підручників та навчальних посібників для вищих і середніх спеціальних навчальних закладів у 1957 році». Із 584 підручників і навчальних посібників, які надруковані для вищої школи (ВШ) і середніх спеціальних навчальних закладів (ССНЗ) в 1957 році, 16 підручників і навчальних посібників видавалися для навчання іноземним мовам у технічних вузах. Серед них такі як: Ерліх Е.Б., Трімм А.Я. "Підручник німецької мови для вузів"; Терпігорєва В.Д., Кучин М.Д., Майшева Н.І. "Підручник англійської мови"; Колектив авторів "Навчальний посібник з перекладу гірничотехнічної літератури"; "Технічні тексти з галузей науки і техніки". Останні два посібника були підготовленні до видання англійською, німецькою і французькою мовами [2, 102, 108-156].

Після XX з'їзду партії розпочали розробку перспективного плану підготовки спеціалістів з вищою освітою на 1959-1965 роки. З метою вирішення поставлених з'їздом задач подальшого розвитку науки і техніки в країні, стало необхідним у найближчий час покласти в основу розвитку мережі вищої освіти університет і політехнічний інститут. Ці вищі навчальні заклади дозволяли здійснити підготовку спеціалістів найбільш широкого профілю. Саме таких спеціалістів не вистачало в народному господарстві в зв'язку з організацією економічних адміністративних районів, покликаних вирішувати складні задачі комплексного розвитку промисловості. Державою ставилося завдання розвитку політехнічних вузів і університетів як «багато-факультетних вузів» [8, 15]. Складався план поступової організації нових політехнічних інститутів на базі існуючих вищих навчальних закладів. Пропонувалося надавати ці назви лише вузам з хорошим сучасним обладнанням та кваліфікованим складом професорів і викладачів, щоб підняти престиж політехнічної освіти. Була поставлена мета − за найближчі три роки створити 15-20 вищих навчальних закладів, які могли б готувати спеціалістів на розширеній науково-технічній основі.

У 60-ті роки у вузах країни почали розробляти програмоване навчання, що вимагало пошуку нових підходів до навчального процесу. Кафедри іноземних мов не залишилася осторонь від інноваційно-педагогічної діяльності. Вони активно включилася в науково дослідницьку роботу з проблем вищої школи [14].

Продовжуючи свою політику з підвищення ролі іноземної мови на основі підготовки висококваліфікованих спеціалістів, ЦК КПРС і Рада міністрів СРСР в 60-ті роки приймали ще кілька важливих для всієї вищої школи Постанов – «Про заходи для наступного розвитку вищої і середньої спеціальної освіти, покращення підготовки і використання спеціалістів»; «Про заходи для покращення підготовки спеціалістів і удосконалення керівництва вищою і середньою спеціальною освітою в країні» ; «Положення про Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР»; «Положення про вищі навчальні заклади СРСР» [1, 19-20, 21, 29, 46] та інші.

У всіх Постановах одними із головних завдань завжди ставилися наступні: підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які володіють новітніми досягненнями вітчизняної та зарубіжної науки і техніки; постійне удосконалення якості підготовки спеціалістів із врахуванням вимог сучасного виробництва, науки, техніки, культури і перспектив їх розвитку.

Ефективність рішення поставлених перед вищою освітою завдань багато в чому залежала від рівня володіння іноземними мовами. Складно бути в курсі останніх технічних досягнень зарубіжної науки і техніки, не володіючи професійною іноземною мовою і сучасною термінологією своєї професії. Рівень іншомовної професійної компетентності випускників 60-х років був незадовільним, тоді як потреба країни у високому рівні знання професійної іноземної мови підвищувалася. Навчаючи іноземній мові слід враховувати професійну специфіку, а також її направленість на реалізацію завдань майбутньої професійної діяльності випускників ВТНЗ. Однак методика викладання спеціальної, тобто професійної, мови у вищий технічній освіті в 50-ті - 60-ті роки ще тільки починає

розвиватися. У цей період в центрі уваги методистів за кордоном з'являється курсове навчання однорідних контингентів тих, хто навчається (представників однієї конкретної професії). Навчання було спрямоване на оволодіння вузькопрофесійною лексикою. Основна увага приділялася вивченню підмови науки і техніки [13, 237].

У кінці 60-х і в 70-ті роки в зв'язку з переходом до загальної освіти молоді в школах і у вищих навчальних закладах вводилися факультативи з іноземної мови, метою яких було «за допомогою іноземної мови і правильної ідейної спрямованості підготувати всебічно розвинутих активних членів суспільства». Щорічно проводилися крайові олімпіади з іноземної мови. У школах учням, які особливо відзначилися при вивченні мови, видавалися «Похвальні грамоти».

Наступні Постанови державних органів 70-х років лише опосередковано вказували на активізацію вивчення іноземних мов, оскільки прогрес науки і техніки без подібного знання обмежений. Та вони як і колись не враховували соціально-економічне становище в країні і тому не приносили очікуваних державними органами результатів. У 70-ті роки рівень мовної підготовки студентського контингенту загалом підвищувався, завдаки вступу до вузів абітурієнтів із середніх спеціалізованих шкіл, які вивчали ряд предметів іноземною мовою. Педагогічні інститути продовжували готувати для таких шкіл вчителів зі спеціалізацією викладання певної базової дисципліни іноземною мовою. Збільшення годин за рахунок вивчення базових дисциплін іноземними мовами у таких школах приносило свої плоди.

Вивчення будь-якої іноземної мови мимоволі пропонує знайомство і з культурою народу – носієм цієї мови. Почалося створення секцій і гуртків з країнознавства, так званих Клубів англійської мови. До середини 80-х років тексти країнознавчого змісту міцно увійшли у шкільні підручники, а методичні журнали, такі як «Іноземні мови в школі» вже регулярно друкували підбірку текстів країнознавчого та лінгвокраїнознавчого змісту, які можна було використовувати і в середніх школах, і у вищих навчальних закладах. Проблемою залишалася технологія їх ефективного використання у технічних вузах в умовах вузівської програми, яка все ще головною метою навчання ставила читання і переклад текстів зі спеціальності. Однак, слід зазначити, що у деяких вузівських підручниках цього періоду уже з'являються тексти, запозичені із англійської і американської науково-технічної і популярної літератури.

У кінці 70-х – початку 80-х років робота на кафедрі іноземних мов в Українському інституті інженерів водного господарства (УІІВГ) велась, як і скрізь в країні, відповідно директив партії і влади. Протоколи засідань кафедри наповнені звітами викладачів про результати атестації студентів, кураторські роботи, взаємовідвідування викладачів, виконання індивідуальних планів. Постійна буденна робота.

У 1984 році в протоколах кафедри іноземних мов УІІВГ починають з'являтися свідчення активізації науково-дослідницької роботи викладачів і проведення наукових студентських конференцій. З 1985 року викладачі кафедри почали працювати за «Новою програмою з іноземної мови» Міністерства вищої і середньої освіти СРСР.

У 1985 році з квітневого Пленуму ЦК КПРС почалася перебудова не лише у суспільстві, але й в освіті. З початком перебудови у вузах повільно, але поступово зростає роль вивчення іноземних мов. У ВТНЗ, в тому числі і в Українському інституті інженерів водного господарства (УІІВГ), кафедри іноземних мов проводять олімпіади «Студент і науково-технічний прогрес» на краще володіння іноземною мовою серед студентів 1-2 курсів, створюють гуртки розмовної англійської мови.

З початком перебудови відбулася ще одна важлива подія в галузі викладання іноземних мов для технічних вузів. У 1987-1988 навчальному році в Московському державному інституті іноземних мов (МДІІМ) ім. М.Тореса нарешті офіційно була створена кафедра методики викладання іноземної мови у немовному вузі [9, 6]. Вперше до підготовки студентів-філологів був включений курс методики навчання іноземній мові спеціально для немовних вузів. А до цього, як це не парадоксально звучить, була відсутня подібна

спеціальна методична підготовка випускників педагогічних вузів, хоча викладацький склад кафедр іноземних мов технічних вузів формувався в основному з них.

Отже, перебудова і прискорення науково-технічного прогресу у світі показали, що в умовах зовнішньоекономічної діяльності і підвищення її ролі в розвитку народного господарства країни, недостатньо враховується прогресивний зарубіжний досвід в галузі економіки. Вперше в цей час було піднято і зафіксовано питання обов'язкової участі інженерно-технічних кадрів у зовнішньоекономічних зв'язках країни і в котрий раз підкреслена необхідність активного використання передового світового досвіду шляхом направлення кадрів на навчання за кордон. Ті ВТНЗ, які створювалися за останнє десятиліття радянського періоду, враховували досвід вищої технічної освіти в СРСР і в світі в галузі мовної підготовки інженерних кадрів.

Висновки. Проаналізувавши розвиток мовної підготовки інженерно-технічних кадрів у радянський період і впливу державної політики в цій сфері, ми можемо зробити висновки, що тільки комбінація найактуальних проблем держави змогла вплинути на кардинальну зміну ставлення до ролі і значущості іноземної мови у професійній підготовці і діяльності сучасних спеціалістів інженерно-технічного профілю як з боку населення країни, так і з боку самих майбутніх спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Высшая школа. Сб. основных постановлений, приказов и инструкций. В 2-х ч. – Ч. 2 / под ред. Е.И. Войленко. – М.: Высшая школа, 1978. – 360 с.
2. ГАРФ. Ф. 9396. От 1. Д; 785. Приказы: Об итогах приема студентов в 1956г.; О подготовительных курсах по подготовке к вступительным экзаменам при высших учебных заведениях; Об издании учебников и уч. пос. в 1957г.; О приглашении иностранных специалистов.
3. ГАРФ;. Ф. 9396. Оп. 6. Д; 2. Годовой отчет о работе Днепропетровского химико-технологического института им. Ф.Э; Дзержинского за 1945-1946 гг.
4. ГАРФ. Ф. 9396. Оп. 16. Д. 37. – Т.1. Стенограмма учебно-методического совещания зав. кафедрами иностранных языков. 21-25 июня 1948 г.
5. ГАРФ. Ф. 9396. Оп. 16. Д. 38. – Т.2. Стенограмма учебно-методического совещания зав. кафедрами иностранных языков. 21-25 июня 1948 г.
6. ГАРФ. Ф. 9396 Оп. 16. Д. 39. – Т.3. Стенограмма учебно-методического совещания зав. кафедрами иностранных языков. 21-25 июня 1948 г.
7. ГАРФ. Ф. 9396. Оп. 16. Д. 79. Стенограмма совещания преподавателей иностранных языков по обмену опытом о работе на 1 и 2 курсах вузов иноязыков. 1950 г.
8. ГАРФ. Ф. 9396. Оп. 16. Д. 204. К разработке проекта перспективного плана подготовки специалистов с высшим образованием на 1959-1965 гг.
9. Инновационные процессы в высшей школе // Материалы VIII Всероссийской научно-практической конференции / Кубан. гос. технол. ун-т. – Краснодар, 2002. – 213 с. – ISBN 5-8333-0091-6.
10. Материалы XXV съезда КПСС. – М.: Политиздат, 1976. – 126 с.
11. Материалы XXVI съезда КПСС. – М.: Политиздат, 1981. – 138 с.
12. Материалы XXVII съезда КПСС. – М.: Политиздат, 1986. – 145 с.
13. Маковская, Э.Н. Профессионально-личностная подготовка студентов технического вуза средствами иностранного языка: дис. … канд. пед. наук / Э.Н. Маковская. – Калуга, 2004. – 211 с.
14. Мусихина О.Н. Развитие языковой подготовки инженерных кадров в советский и постсоветский периоды (на примере Краснодарского края и Республики Адыгея): дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец.: 13.00.01 /О.Н. Мусихина. – Ульяновск, 2011. – 31 с.

Н.В. ОСИПЧУК. РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ

Резюме. *В статье проанализированы учебные программы высших технических учебных заведений; рассмотрены периоды историко-педагогического развития языковой подготовки студентов в системе отечественного высшего технического образования в советское время.*

Ключевые слова*: языковая подготовка, учебная программа, иностранный язык, высшее техническое образование, советское время.*

N.V. OSIPCHUK. DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEAKING SKILLS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS DURING THE TIMES OF SOVIET UNION

The summary. *The article analyses academic programs of higher technical educational institutions; the periods of historical and pedagogical development of students' speaking skills in the system of national higher technical education during the times of Soviet Union are described.*

Key words: *speaking skills, academic programs, foreign language, higher technical education, Soviet Union.*

Одержано редакцією 12.12.2013 р.